

Інститут психології ім. Г.С.Костюка
АПН України
м.н.с. лабораторії психології соціально
дезадаптованих неповнолітніх
Максим О.В.

**Корекційно - розвивальна робота як напрям розвитку саморегуляції
дезадаптованих молодших школярів.**

Стаття розкриває питання про підходи до психологічної корекції детермінант саморегуляції поведінки дезадаптованих молодших школярів. Пропонується програма корекції психологічних детермінант саморегуляції поведінки засобами ігрової терапії яка є найбільш ефективною технікою для цього вікового етапу.

Ключові слова: дезадаптації, довільна регуляція, психологічна корекція, саморегуляція рефлексія, тренінг.

Постановка проблеми. Система реформування освіти в Україні ставить своїм завданням формування високо інтелегентної, внутрішньо вільної і свідомої особистості, здатної розв'язувати соціальні та економічні проблеми молодій суверенній держави. Його реалізація можлива за умови організації особистісно орієнтованого навчання, кінцевою метою якого є максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного, створювання умов для якомога повнішої реалізації інтелектуального й духовного потенціалу дитини, своєчасного виявлення контингенту школярів, які потребують допомоги, відповідної до характеру утруднень, що вони зазнають у навчанні.

Вивчення шкільної дезадаптації неповнолітніх показує, що вона пов'язана з наростаючим неблагополуччям у сфері психічного здоров'я дітей

молодшого шкільного віку і порушеннями їх соціалізації у зв'язку з дією макросоціальних і мікросоціальних чинників. Нині подібні утруднення випробовують до 40% початкових класів загальноосвітніх шкіл, що вчаться, з тенденцією до подальшого зростання їх кількості (Е.М. Александровська, Дзюбко, О.І. Захаров, Н.Ю. Максимова, Н.Г. Муканова та ін.). Найбільш суттєві негативні наслідки цього явища виражаються у формуванні різних форм соціальної дезадаптації з порушеннями психічного і особового розвитку, стійкими поведінковими розладами. Особливо гострою ця проблема являється для дітей з груп «соціального ризику», до яких відносяться діти-сироти, діти з багатодітних і малозабезпечених сімей. Саме у цих групах констатується високий рівень порушень відхилень вікового психічного розвитку, а також порушень поведінки, що повторно поглиблюють шкільну дезадаптацію.

Проблемі порушень соціалізації індивіда присвячено багато теоретичних та прикладних досліджень. Продуктивними були пошуки шляхів визначення критеріїв соціальної дезадаптації поведінки, включаючи всі її різновиди: недисциплінованість, правопорушення, адитивну поведінку (М. Раттер, А.А. Осіпова, М.І. Буянова, Н.Ю. Максимова та ін.). Корекційна робота з дезадаптованими дітьми, вважається одним з найважливіших напрямків у роботі шкільного психолога (А.Г. Антонова, Т.П. Віскопатова, Т.С. Гурлева, С.І. Драніщева, І.В. Дубровіна та ін.). Соціальні засоби корекції дезадаптованих школярів які розглядаються в роботах Л.С. Алексєєвої, С.М. Белічевої, О.Т. Соколовою вирішують проблему корекції дезадаптованих школярів лише частково. Часто психологічні засоби корекції працюють лише з дезадаптованими дітьми, випускаючи з уваги його оточення. Таким чином, дезадаптований школяр, який пройшов курс психологічної корекції, повинен повертатися в клас, який не готов до змін, що знижує ефективність проведеної корекції.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної теми та практика роботи школи свідчать, що такий важливий аспект, як комплексна психолого-педагогічна корекція саморегуляції соціально дезадаптованих

молодших школярів, недостатньо досліджений, а вчителі та психологи початкових класів мають потребу в сучасних науково обґрунтованих рекомендаціях у цій галузі.

Мета роботи полягає в розробці програми корекції саморегуляції поведінки соціально дезадаптованих молодших школярів.

Основний матеріал та результати дослідження.

Корекція саморегуляції поведінки дезадаптованих дітей – складний і багатогранний процес. Важливо, щоб до корекційної роботи з дітьми залучалася не тільки школа, а й сім'я. Важлива роль в організації корекції саморегуляції поведінки школярів належить шкільному психологу, який організує і проводить діагностику учнів і, виходячи з її результатів, стає консультантом педагога щодо побудови програми індивідуально спрямованої корекційно - розвивальної роботи з кожною дитиною, яка має проблеми з саморегуляцією поведінки. І, нарешті, – він здійснює окремі форми корекційної роботи з дітьми. Успішність корекції саморегуляції поведінки дітей залежить від того, наскільки тісно вона пов'язана з діагностикою і є її безпосереднім продовженням. Тому й говорять про діагностико - корекційну систему як єдине ціле. Без діагностичної основи корекція навчання дітей неприпустима й не може бути успішною. Здійснювана наосліп, без урахування причин порушення розвитку саморегуляції поведінки кожної дитини та можливостей їх усунення відповідними методами психолог-педагогічного впливу, вона дискредитує саму ідею допомоги соціально дезадаптованим дітям.

Щодо процесу навчання може існувати два види корекційно - розвивальної роботи – педагогічна та психологічна. В першому випадку вона направлена на ліквідацію прогалин у знаннях, у засвоєнні окремих навчальних предметів або їх розділів (у формі додаткових занять, індивідуальних завдань на уроках). Другий вид – психологічна, основна мета якої полягає в корекції недоліків розвитку самоконтролю, цілепокладання, вольової сфери учня за

допомогою спеціальних, розроблених психологом корекційно - розвивальних програм [3].

Завдання корекції саморегуляції поведінки соціально дезадаптованих школярів молодших класів пов'язані з формуванням основних психологічних новоутворень цього вікового періоду: довільність психічних процесів, самоконтролю, рефлексії. Названі психологічні новоутворення поступово формуються в процесі навчальної діяльності протягом усього молодшого шкільного віку. Але в дітей з соціальною дезадаптацією відзначається низький рівень розвитку психологічних детермінант саморегуляції. Тому завданням психолога – допомогти розвинути їх, насамперед, розробляючи і здійснюючи корекційні програми, які спрямовані на формування механізмів саморегуляції. Особливо актуальна корекційна робота з учнями перших і других класів, в яких вже виявлені ознаки дезадаптації, тому що без цього їхнє подальше навчання в середній школі матиме значні труднощі.

Виходячи з зазначених була розроблена програма. Метою програми стала психолого - педагогічна корекція саморегуляції поведінки соціально дезадаптованих молодших школярів та створення умов нормативного розвитку особистості соціально дезадаптованого молодшого школяра.

Програма передбачає необхідність роботи шкільного психолога у *трьох основних напрямках*: 1) психокорекційна робота психолога з молодшими школярами з порушеннями розвитку саморегуляції поведінки; 2) робота з вчителями по вдосконаленню прийомів й техніки роботи з дезадаптованими учнями, що мають низький рівень розвитку саморегуляції; 3) корекція родинних стосунків у напрямі утворення сімейної ситуації, сприятливої для розвитку достатнього рівня розвитку саморегуляції поведінки. Кожний напрям є окремою підпрограмою даної загальної програми, який включає свої певні принципи роботи психолога.

Основними завданнями програми є:

- моніторинг розвитку психологічних детермінант саморегуляції поведінки та соціального статусу у колективі;
- вдосконалення психологічних знань вчителів і батьків про закономірності психічного та соціального розвитку соціально дезадаптованих дітей молодшого шкільного віку;
- психологічна допомога вчителям та батькам в усвідомленні проблем, що виникають у класі, та у окремої дитини в зв'язку з низьким розвитком саморегуляції молодших школярів;
- корекція стилю педагогічного спілкування та ставлення вчителів і батьків до труднощів, які виникають у дітей у процесі навчання та спілкування;
- розширення та диференціація психолого-педагогічних прийомів і техніки роботи з учнями з низьким рівнем розвитку саморегуляції на уроках та позаурочних заняттях.

Виділимо основні завдання корекційно – розвивальної роботи психолога з дітьми молодшого шкільного віку:

- Створення атмосфери відкритості, довіри у взаєминах між учасниками;
- Отреагування негативних емоцій і навчання прийомам регулювання свого емоційного стану;
- Навчання способам цілеспрямованої поведінки, внутрішнього самоконтролю;
- Формування адекватних форм поведінки;
- Формування адекватної самооцінки;
- Регулювання поведінки в колективі.
- Формувати вміння дитини цілком свідомо підкорити свої дії правилу, що узагальнено визначає спосіб дії.
- Навчити дитину вольової регуляції своїх дій.
- Навчити дітей знімати м'язове та емоційне напруження.

Розроблений нами комплекс занять з оптимізації розвитку саморегуляції поведінки є психологічним тренінгом інтегративного типу з елементами різних виховних та психокорекційних методів, заснована на загальних принципах психологічної допомоги. Розвиваючі заняття покликані сприяти особистісному розвитку учасників, в контексті групової взаємодії

Приведемо кілька прикладів корекційних занять, розроблених нами, для дітей з недостатнім розвитком саморегуляції. Тренінг містить 5 занять .

Заняття з групою.

Заняття №1.

Мета: встановлення контакту в групі, створення доброзичливої атмосфери в групі, розвиток довільності.

Хід заняття:

1.Привітання.

Вправа1. «Здрастуй, Я...!». Діти довільно рухаються по кімнаті під музику та, зустрічаючись одне з одним, посміхаються і промовляють лише два слова: «Здрастуй, (ім'я дитини)», а потім продовжують рух. Завдання можна змінювати, додаючи плескання в долоні, потискування рук тощо; психолог і діти стають у коло і, тримаючись за руки, промовляють по складах: «Здрастуй-те», роблять кілька кроків уперед, зустрічаючись у центрі кола.

2. Розминка, релаксація. Розтяжки. 1. «Яйце». Запропонувати дитині сісти на підлогу, підтягти коліна до живота, обхопити їх руками, голову сховати в коліна. Уявити себе курчам, який буде вилуплятися із яйця. Психолог, або інша дитина (мама) сідає ззаду дитини, обхоплює його руками та ногами, зображає шкаралупу, і пропонує курчі вилупитися.

3. Основний зміст заняття. Гра «Зіваки».

Діти йдуть по колу один за одним, коли чують плескіт у долоні – розвертаються на 180 градусів та продовжують рух. Далі завдання ускладнюється: ходьба замінюється на легкий біг чи ходьбу задом наперед;

під час повороту треба плеснути у долоні, підстрибнути чи виголосити своє ім'я.

Гра займає 10 хвилин.

4. Підведення підсумків.

Рефлексія поточного заняття:

- Що цікавого і нового ви дізналися сьогодні на занятті?
- Які у вас побажання?

5. Релаксація.

Гра « Знайди собі пару». Дітям дається наступна інструкція:

- Зараз ви виберете собі картки, на яких написані назви тварин. Кожна назва зустрічається двічі – у чоловічому і жіночому роді: якщо є картки зі словом « слон», то має бути картка зі словом « слониха». Ваше завдання зобразити за допомогою рухів , жестів, пози, міміки свою тварину так, щоб вас зміг знайти ваш напарник. Будьте активними, не чекайте поки вас хтось знайде. Переможе та пара, яка правильно з'єднається найшвидше. Пару, яка переможе, можна привітати оплесками.

6. Прощання.

Всім дякую. Бажаю хорошого настрою. До зустрічі!

Заняття №2.

Мета: створення доброзичливої атмосфери в групі, розвиток довільності, формування вміння діяти за поданим зразком.

1.Привітання. Вправа «Коло любові».

Мета: Створити невимушену позитивну атмосферу, сприяти зняттю напруги і підвищити контактність учасників.

Діти кладуть руку (праву) на ліве плече сусіда та кажуть: «Ти мені подобаєшся».

2.Розминка, релаксація. Гра «Насос і м'яч».

Діти розбиваються на пари. Один член пари – м'яч, інший людина, яка качає насос. Діти зображують процес надування м'яча. Спочатку м'яч здутий (дитина сидить наприсядки), наприкінці, коли м'яч дуже накачали , він

здувається та літає по кімнаті (дитина бігає по кімнаті). Далі партнери міняються місцями.

3. Основний зміст заняття.

Продовжити за поданим зразком. «Графічний диктант». Це завдання спрямоване на формування вміння працювати відповідно до інструкції педагога, а також сприяють розвитку орієнтування у просторі.

4. Підведення підсумків. Рефлексія поточного заняття:

- Яка вправа сьогодні вам найбільше сподобалась?
- Чому ви навчилися на уроці?
- Які у вас є побажання?

5.Релаксація. «Прислухайся до свого дихання». Діти прислухаються до того як вони дихають. Потім діти глибоко вдихають. Затримують дихання на 1-2 сек. На рахунок 1-вдихають, на 3- видихають.

6.Прощання. Вправа «Свічка». У центр кола ставиться запалена свіча. Діти дивляться на її полум'я та уявляють, як у вогню палають всі їх суми, невдачі, хвороби, образи та сумніви. Потім свічку треба задути.

Заняття №3.

Мета: створення доброзичливої атмосфери в класі, розвиток вміння планувати свої дії, навички самоконтролю.

1.Привітання. Гра «Снігова куля»

Діти по колу називають ім'я тих дітей, які сидять перед ними, а потім додають своє ім'я. Останній називає всіх членів групи.

2.Розминка, релаксація. Гра «Цікаве привітання».

Дітям дається наступна інструкція:

- Зараз я пропаную вам пограти в одну цікаву гру, де все треба буде робити дуже швидко. Для цього ви повинні бути дуже уважними і виконувати мої команди. Оберіть собі пару і на знак привітання потисніть один одному руки. Зараз я буду називати, якими частинами тіла вам «треба привітатися», а ви повинні зробити це дуже швидко:

- Ніс до носа! Спина до спини!

Ну що ж вам вдалося справитися з цими завданнями . А тепер коли я скажу «Знайди друга!, ви повинні знайти собі іншу пару і далі виконувати мої команди. І так : «Знайди собі друга! П'ята до п'яти! Права рука до правої руки! Мізинчик до мізинчика! Вушко до вушка!

Бажано, щоб діти під час гри поміняли 5-6 партнерів.

3. Основний зміст. Гра « Палички» Це завдання розвиває комбінаторне, системне й просторове мислення, вміння планувати майбутню діяльність.

На аркуші паперу малюють 11 паличок. Діти по черзі, кожний зі свого боку, повинні викреслювати по 1, 2 або 3 палички за хід. Той, кому доведеться викреслити останню паличку, - програє.

4. Підведення підсумків. Рефлексія поточного заняття:

- Що цікавого і нового ви дізналися сьогодні на занятті?
- Які у вас побажання?

5.Релаксація. Вправа «Деревце».

- Ти деревце. Твої руки – його голки, ноги – це корені. Тобі гарно - гріє сонечко...., повіяв вітерець..., насунула хмара..., почався сильний вітер., буря..., буря вщухає..., виглянуло сонечко..., віє легкий вітерець та хитає твоє листячко..., пригріває сонечко...

6.Прощання. Вправа «Побажання». Усі учасники сідають у коло. Один учасник встає, підходить до кого-небудь, вітається з ним і висловлює йому побажання на день. Той, до кого підійшов перший учасник, у свою чергу підходить до наступного і так далі доти, доки кожний не отримає побажання на день.

Заняття № 4.

Мета: розвиток самоконтролю та вольового зусилля.

1.Привітання. Вправа «Коло любові».

Мета: Створити невимушену позитивну атмосферу, сприяти зняттю напруги і підвищити контактність учасників.

Діти кладуть руку (праву) на ліве плече сусіда та кажуть: «Ти мені подобаєшся».

2.Розминка, релаксація. 1.Вправа «Велосипед». Виконується лежачи на спині. Дитина імітує ногами їзду на велосипеді, торкаючись при цьому ліктем протилежного коліна, потім – іншого коліна; і так знову протилежного.

3. Основний зміст заняття. Розвиток навичок самоконтролю у дітей.

Гра « Заборонене слово» Ведучий ставить запитання, а гравець відповідає. Не можна вимовляти одне заборонене слово, наприклад «ні». Після цього можна ставити запитання: « Ти спиш у ванні?», «Сніг білий?», « Ти вмієш літати?» та інші. Дитина повинна знайти таку форму відповіді, щоб дотриматись правил гри.

Гра « Зроби так само». Дорослий ставить на стіл пірамідку, кільця якої надігнуті в порядку зростання їх розміру. Дітям пропонується зібрати таку саму.

4. Підведення підсумків.

- Що на сьогоднішньому занятті видалось вам найскладнішим?
- Що було найбільш приємним?
- З якими почуттями ви йдете до дому?

5. Релаксація. Гра «Дощ – сонце». Ведучий повідомляє дітям інструкцію:

- Коли я скажу «дощ», ви повинні уявити, що знаходитесь під холодним дощем без парасолі, і показати свій стан за допомогою рухів, пози, виразу обличчя. Потім я скажу «сонце» , і ви теж повинні передати без слів свої почуття.

6.Прощання. Вправа «Я люблю себе за те...». Ця вправа допомагає дитині осмислити власні позитивні та негативні якості, вчинки. Суть: дитина називає якості, які їй подобаються в собі; вчинки, за які її заохочують і якими вона задоволена.

Заняття № 5.

Мета: формування вміння працювати відповідно до інструкції педагога.

1.Привітання. Вправа «Новини». Ця вправа містить ряд дуже важливих моментів: по-перше, діти мають можливість обмінятися інформацією про останні події, що відбулися з ними; по-друге, обговорити результати домашнього завдання та згадати зміст останнього заняття і, по-третє, поділитися своїм настроєм (наприклад, дітям пропонується оцінити в балах свій настрій і показати його на пальцях

2.Розминка, релаксація. 2. «Човник». Виконується лежачи на спині, потім на животі. Дитині пропонується одночасно підняти руки, ноги, голову над підлогою, зображаючи човник. Потім «погойдати на хвилях».

3. Основний зміст заняття. Вправа «Чарівний олівець»

Обирається графічний образ, а інструкція записується на дошці так:3-1-«; 5+2; 2+3; та ін. де результат математичної дії показує, на скільки клітинок слід провести лінію, а стрілочка – її напрямок.

4. Підведення підсумків. Рефлексія поточного заняття:

- Що на сьогоднішньому занятті було для вас найцікавішим?
- Чи вдалось вам відчувати зміни на краще на нашому уроці?
- Які у вас є побажання мені або іншим дітям?

5.Релаксація. Гра « Маленьке ім'я»

Ведучий повідомляє дітям наступне:

- Зараз я пропоную вам вийти й стати у коло. Пригадайте, як лагідно вас називали в дитинстві або ще й зараз називають, і вам таке звернення дуже подобається. Я розпочну таку гру, скажу, як мене називали у дитинстві, і кину комусь із вас м'яч. Той ,хто його спіймає, теж повинен сказати своє маленьке ім'я і передати м'яч іншому. (Гра триває до того часу, поки кожна дитина не назве своє «маленьке ім'я».)

6.Прощання. Гра «Аплодування». Кожна дитина виходить на середину кола дітей, а інші їй аплодують.

Гра «Хмарка настрою». Намалювати хмарку, яка відповідає настрою дитини. Обговорення за бажанням.

Висновки та перспективи дослідження.

Психологічна корекція саморегуляції поведінки у соціально дезадаптованих школярів може здійснюватися при поєднанні зусиль шкільного психолога, вчителя та батьків при провідній функції шкільного психолога. Діяльність шкільного психолога з корекції саморегуляції у молодших школярів має будуватися відповідно до структури та чинників її виникнення. Програма діяльності шкільного психолога має носити комплексний характер і поєднувати корекцію навчальної діяльності дитини, сімейно-батьківських виховних настанов та педагогічної діяльності вчителів. Корекційно - розвивальна робота з дитиною має бути спрямована на подолання відставання та недоліків у розвитку психологічних детермінант саморегуляції.

Література

1.Боришевський М.Й. Психологічні детермінанти особистісної саморегуляції поведінки // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. – 1992-2002. – Ч.1. – С.516-526.

2.Иванников В.Л. К сущности волевого поведения // Психологический журнал. – 1985. – Т.6 №3. – С.47-55.

3. Яценко Г.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібн. – К.:Либідь, 1996. - 264с.

Статья раскрывает вопрос о подходах к психологической коррекции детерминант саморегуляции поведения дезадаптированных младших школьников. Предлагается программа коррекции психологических детерминант саморегуляции поведения средствами игровой терапии которая является наиболее эффективной техникой для этого векового этапа.

Ключевые слова: дезадаптация, произвольная регуляция, психологическая коррекция, саморегуляция, рефлексия, тренинг.

The article exposes a question about going near the psychological correction of determinant of self-regulation of conduct of desadaptation junior schoolboys. An author offers the program of correction of psychological determinants of self-regulation of conduct facilities of playing therapy which is the most effective technique for this purpose the age-old stage.

Keywords: desadaptation, arbitrary adjusting, psychological correction, self-regulation, reflexion, training.